

Αρχειακές πηγές και ιστορία της Ιατρικής στην Κέρκυρα

Ιωάννα Αθανασοπούλου

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Λέξεις-κλειδιά

αρχειακές σειρές, υγεία, Κέρκυρα

Υπεύθυνος Επικοινωνίας:

Ιωάννα Αθανασοπούλου

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

agianna@ionio.gr

Περίληψη

Στο εν λόγω κείμενο γίνεται μία προσπάθεια «χαρτογράφησης» των αρχείων δημογραφικού ενδιαφέροντος των ΓΑΚ Κέρκυρας, που αφορούν ιατρικά θέματα, συνοδευόμενα από τις αντίστοιχες αρχειακές αναφορές και παραπομπές.

Πηγές αρχειακού ενδιαφέροντος αποτελούν τα αρχειακά τεκμήρια, τα περιηγητικά κείμενα, οι προγενικές αναφορές καθώς και ο Τύπος της εποχής. Όπως είναι γνωστό στα Επτάνησα από την εποχή της Βενετοκρατίας ιδρύονται αρχεία για την τήρηση δημοσίων εγγράφων. Στο νέο ελληνικό κράτος, αν και από νωρίς υπάρχει μέριμνα για τη διατήρηση των αρχείων, εντούτοις δεν τηρείται ενιαία πολιτική από τις εκάστοτε διοικήσεις. Η Αρχειακή Υπηρεσία (ΓΑΚ) ιδρύεται μόλις το 1914 και από το 1830 έως και το 1914 το κενό αυτό καλύπτεται από άλλους φορείς, οι οποίοι προσπαθούν να συλλέξουν συμπληρωματικό αρχειακό υλικό, όπως είναι η Εθνική Βιβλιοθήκη, η Βουλή, η Ιστορική Εθνολογική Εταιρία της Ελλάδος, έχοντας ως σκοπό την εποπτεία, τη διάσωση, τη συγκέντρωση, τη συντήρηση, την καταγραφή, την ψηφιοποίηση, την ταξινόμηση και την ευρετηρίαση του αρχειακού υλικού της χώρας και στη συνέχεια τη διάθεση προς μελέτη όλων των δημοσίων και ιδιωτικών αρχείων, εγγράφων και χειρογράφων που αναφέρονται στην ιστορία και στην πολιτισμική κληρονομιά ενός τόπου ή μίας χώρας.

Ανάμεσα στα ποικίλα αρχεία δημογραφικού ενδιαφέροντος που σώζονται στα ΓΑΚ Κέρκυρας ξεχωριστή θέση κατέχουν και τα ιατρικά αρχεία, τα οποία αφορούν αρχειακό υλικό υγειονομείων, αρχεία νοσηλευτικών ιδρυμάτων κοινωνικής πρόνοιας και ορφανοτροφείων. Παράλληλα σώζονται αρχεία νοσοκομείων και νοσοκομειακών ιδρυμάτων με ιατρικού περιεχομένου αρχεία, όπως είναι η κίνηση των ασθενών.

Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας ιδρύθηκαν τα πρώτα λοιμοκαθαρητήρια, τα πρώτα νοσοκομεία υγειονομικού χαρακτήρα, χωρίς όμως κάποια συγκροτημένη νομοθετική ρύθμιση. Οι αρχές που ήταν υπεύθυνες για τη Δημόσια Υγεία στα Ιόνια νησιά ήταν:

1ον Οι Proveditori alla Sanita.

2ον Ο Διευθυντής του Λοιμοκαθαρητηρίου (Priore

del Lazaretto) και οι φύλακες και οι βοηθοί της κάθαρσης (Guardiani e Fante).

3ον Οι υγειονομικοί αντιπρόσωποι-επιτηρητές (deputati sanitarij).

4ον Ο Ιατρικός Σύλλογος ή Ιατρικό Κολέγιο (Collegio Medico)

5ον Proveditori sopra le strade e le tolelle

Οι Προβλεπτές της Υγείας οι οποίοι συγκροτούσαν το Υγειονομικό Συμβούλιο (Collegietto Sanitario) ήσαν τρεις και ο εκάστοτε Προβλεπτής της Κέρκυρας ήταν και ο προϊστάμενός τους. Στις περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, όπως στην εκδήλωση μιας πανδημίας ή ενός λοιμού, το εν λόγω Συμβούλιο συμπληρωνόταν και από δύο επιπλέον έκτακτους Προβλεπτές. Η έδρα τους ήταν στο Υγειονομείο (Magistrati alla Sanita), το οποίο βρισκόταν στο λιμάνι και σύμφωνα με τις αρχαιακές πηγές η πρώτη εκλογή των τριών Proveditori alla Sanita απαντάται το 1543. Από το 1814 οι Προβλεπτές Υγείας αντικαθίστανται από τους Ispettori alla Sanita, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σε κάθε νησί και έχουν ως επικεφαλής τον Ispettore Generale di Sanita και αποτελούν την ανώτερη υγειονομική αρχή των Ιονίων νήσων και από το 1831 τον Collonello Ispettore dei Porte e delle Coste Ionie. Ο Γενικός Έφορος της Υγείας ήταν ο Ispettore Generale di Sanita.

Η Σύγκλητος του νησιού ψήφισε το 1542 την ίδρυση του Λαζαρέτο, το οποίο διοικούνταν από το Διευθυντή (Priore del Lazaretto), τους φύλακες (Guardiani) και τον κλητήρα του Υγειονομείου (Fante). Στην αρχαιακή σειρά Υγειονομείο¹ στα ΓΑΚ Κέρκυρας καταγράφεται η κίνηση, ο έλεγχος των πλοίων και η κάθαρσή τους σε ορισμένες περιπτώσεις από επτά έως σαράντα ημέρες (quarantina).

Παράλληλα λειτουργούσε και η υπηρεσία των υγειονομικών αντιπροσώπων-επιτηρητών (deputati sanitarij), οι οποίοι ήσαν υπεύθυνοι για τα υγειονομοφυλάκεια, δηλαδή τα μεγάλα και μικρά λιμάνια του νησιού, και φρόντιζαν να ενημερώνουν με αναφορές υγειονομικού περιεχομένου τους Προβλεπτές της Υγείας.

Για την υγειονομική φροντίδα των δρόμων και του αποχετευτικού συστήματος ήσαν υπεύθυνοι οι Proveditori sopra le strade e le tolelle, οι οποίοι κατά την περίοδο των Δημοκρατικών Γάλλων συγκροτούσαν μία υπηρεσία με το όνομα το Κομιτάτο της Υγείας (Comitato alla Salute).

Τέλος, το 1802 ιδρύεται ο Ιατρικός Σύλλογος ή Ιατρικό Κολέγιο (Collegio Medico), έργο του οποίου ανάμεσα στα άλλα ήταν η χορήγηση άδειας άσκησης επαγγέλματος στους αιτούντες ιατρούς και ιατροδικαστικών γνωματεύσεων, ο τρόπος λειτουργίας των φαρμακείων και η μεταβολή του πληθυσμού (γεννήσεις, θάνατοι). Το 1810 απαντώνται τα circondarij

1 Το αρχείο του Υγειονομείου της Κέρκυρας καλύπτει την περίοδο 1635-1858.

Εικόνα 1: Προκηρύξεις και διαταγές που αφορούν ιατρικά θέματα (1660-1695).

medici (υγειονομικές επιτροπές-παραρτήματα του Collegio Medico) που είχαν την ευθύνη και των εμβολιασμών. Οι ιατροί διακρίνονταν σε διπλωματούχους, οι ονομαζόμενοι physici, και πρακτικούς – χειρουργούς chirurgi με πρακτικές γνώσεις για την παροχή απλών ιατρικών υπηρεσιών.

Ενδεικτικά αρχεία, τα οποία σχετίζονται με θέματα υγείας και θα μπορούσαν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον ενός ιστορικού δημογράφου, απαντώνται στην αρχαιακή σειρά “Ενετοκρατία” όπου υπάρχουν αντίγραφα διαφόρων υγειονομικών διαταγμάτων (274 φύλλα) κατά την περίοδο 1573-1726 καθώς και προκηρύξεις και διαταγές που αφορούν ιατρικά θέματα (80 φύλλα) κατά την περίοδο 1660-1695. (εικόνα 1)

Εικόνα 2: Εμβολιασμοί για ευλογιά (1817).

Στην αρχειακή σειρά “Γάλλοι Δημοκρατικοί” υπάρχουν αναφορές της Επιτροπής της Δημοσίου Υγείας για τα έτη 1797-1798. Στην αρχειακή σειρά “Αυτοκρατορικοί Γάλλοι” (1807-1815) μπορεί να αντληθούν πληροφορίες από υγειονομικές αναφορές του Υγειονομικού Συμβουλίου και του Ιατροσυνεδρίου καθώς και της Επιτροπής Εμβολιασμού. (εικόνα 2)

Επιπρόσθετα υπάρχει εκτενής αναφορά στην πανώλη που έπληξε τη νότια Κέρκυρα τα έτη 1815-1816 με ονομαστική αναφορά των ασθενών και των νεκρών καθώς και τα σχετικά διατάγματα με τα μέτρα προφύλαξης. Στην ίδια σειρά απαντάται αλληλογραφία για το νομοθετικό σχεδιασμό σε θέματα υγείας, διάφορες εκθέσεις των αρχών αλλά και ιατρών για τη θεραπεία και αντιμετώπιση ασθενειών, καθώς και ποικίλες εκθέσεις του Ιατρικού Συλλόγου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στον φάκελο 98 της εν λόγω αρχειακής σειράς καταγράφονται οι αρρώστιες των απόρων της εξοχής. Ο υποφάκελος 1097 περιέχει πίνακες που αφορούν σε περιοδική ονομαστική καταγραφή των ασθενών πολιτών καθώς και λίστα με την ποσότητα και την ονομασία των φαρμάκων που χορηγήθηκαν, τη διάρκεια της θεραπείας και το αποτέλεσμα της (1812). Στην αρχειακή σειρά “Ιόνιο Κράτος” υπάρχουν αναφορές και ιατρικές οδηγίες της Υγειονομικής Αρχής. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αρχειακή σειρά “Εκτελεστική Αστυνομία” καθώς περιέχει αναφορές για νοσηλεία χωροφυλάκων στο νοσοκομείο κατά τα έτη 1846-1854, για εμβολιασμούς, για ιατρούς και μαιές, ονομαστικούς καταλόγους των ιεροδούλων της Κέρκυρας και την υγειονομική τους εξέταση για τα έτη 1817, 1834-1841 και 1846-1851, οικογένειες που έχουν προσβληθεί από ευλογιά 1816-1823, ψυχοπαθείς του νησιού, (εικόνα 4) ασθένειες κρατουμένων, τα φαρμακεία που διανυκτερεύουν και πιστοποιητικά ασθενείας.

Σημαντικότερη δε, πηγή πληροφόρησης αποτελεί το αρχείο του Υγειονομείου της Κέρκυρας, το οποίο καλύπτει την περίοδο 1635-1858 και αποτελείται από

Εικόνα 3: Κατάλογος ιατρών και χειρουργών της πόλης της Κέρκυρας (1815-1816)

Εικόνα 4: Ψυχοπαθείς του νησιού (1833)

280 φακέλους και η αρχειονομική προσέγγιση επιχειρήθηκε στην παρούσα μορφή της από τις αρχειονόμους Σοφία-Αικατερίνη Πανταζή και Μαρία Καμονάχου. Περιέχονται διακηρύξεις, διαταγές, οδηγίες και ποικίλες αποφάσεις για θέματα υγείας των υγειονομικών αρχών της Κέρκυρας και της Βενετίας, όπως για τη λήψη υγειονομικών μέτρων για την αποφυγή μετάδοσης επιδημικών νόσων. Ένας μεγάλος αριθμός φακέλων αφορούν καταχωρήσεις, εκθέσεις και γνωματεύσεις των Προβλεπτών Υγείας για τη χορήγηση ελευθέρως κοινωνίας των πλοίων που προσεγγίζουν την Κέρκυρα. Συναντάμε καταλόγους ιατρών (εικόνα 3) που έχουν άδεια άσκησης του επαγγέλματός τους, ιατρικές διακηρύξεις καθώς και μία εκτενή αλληλο-

Εικόνα 5: Κανονισμός του Υγειονομείου Πάργας 1811 και υγειονομικές διατάξεις (1810-1816)

γραφία με Υγειονομία μεταξύ των Ιονίων Νήσων, (εικόνα 5) με τη Βενετία και άλλων περιοχών του ελληνικού χώρου. Τέλος, υγειονομικού ενδιαφέροντος πληροφορίες εμπεριέχονται και στις αρχαικές σειρές “Επαρχος”, “Τοπικός Αρχιεφύλακας”, “Πάργας” και “Αστυνομική Διεύθυνση Κέρκυρας (1935-2002)”.

Έχοντας ο ερευνητής ως παράδειγμα τα ΓΑΚ Κέρκυρας διαπιστώνει τον αρχαιακό πλούτο ιατροδημογραφικού ενδιαφέροντος, ο οποίος αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο τόσο για την επιστήμη της ιστορίας όσο και για την αντίστοιχη της ιατρικής. Αρχαιακό υλικό με υγειονομικό ενδιαφέρον απαντάται και σε αρχαιακές σειρές άλλων περιοχών, το οποίο πιθανόν να παρουσιάζει ιδιαιτερότητες εξαιτίας τόσο του γεωγραφικού αναγλύφου, όσο και της αρχαιακής πολιτικής και βούλησης της εκάστοτε Διοίκησης. Μέσα από την ιστο-

ρική πληροφόρηση για τις ιατρικές αντιλήψεις του παρελθόντος, ο σύγχρονος μελετητής οδηγείται σε χρήσιμα συμπεράσματα για τις ιατρικές συμπεριφορές ενός πληθυσμού και είναι σε θέση να τις συγκρίνει ενδεχομένως με τις αντίστοιχες του παρόντος.

Summary

In this text an attempt is made to «map» the archives of demographic interest of the General State Archives of Corfu, related to medical issues, accompanied by the corresponding archival reports and references.

Keywords: archives, health, Corfu

Βιβλιογραφία:

1. ΓΑΚ Κέρκυρας, αρχαιακή σειρά “Ενετοκρατία”, φάκελος 96.
2. ΓΑΚ Κέρκυρας, αρχαιακή σειρά “Γάλλοι Δημοκρατικοί”, φάκελος 7, υποφάκελος 12: Αναφοραί της Επιτροπής της Δημοσίου Υγείας (1797-1798).
3. ΓΑΚ Κέρκυρας, αρχαιακή σειρά “Γάλλοι Αυτοκρατορικοί”, φάκελος 38: Αναφοραί Υγειονομικά (φυλ. 35-145) κατά τα έτη 1807-1810, φάκελος 39: Αναφοραί Υγειονομικού Συμβουλίου (φυλ. 7-26) και Επιτροπής Εμβολιασμού (φυλ. 611-612) κατά τα έτη 1810-1811, φάκελος 40: Αναφοραί Ιατροσυνεδρίου (φυλ. 287-342) κατά τα έτη 1811-1812, φάκελος 41: Αναφοραί Ιατροσυνεδρίου (φυλ. 385-409) για το έτος 1813, φάκελος 42: Αναφοραί Ιατροσυνεδρίου (φυλ. 237-255) για το έτος 1814, φάκελος 43: Αναφοραί Ιατροσυνεδρίου (φυλ. 273-292) για το έτος 1815, φάκελος 44: Αναφοραί Ιατροσυνεδρίου (φυλ. 330-353) για το έτος 1816, φάκελος 47 έως και φάκελος 52: Υγειονομικά Αρχαί 1810-1818 και φάκελος 60: Υγειονομικές Εκθέσεις (φυλ. 1-131) κατά τα έτη 1807-1808, φάκελος 71, υποφάκελος 144θ: Ιατροσυνέδριον (φυλ. 219-263)